

Nastupno predavanje

DEFINICIJA DERIVACIJE

08. lipnja, 2006.

Građevinski fakultet u Osijeku

mr.sc. Josipa Matotek, prof.

Povijesni dvoboj

sir Isac Newton (1643.-1727.)
- engleski fizičar i matematičar

Problem: kako definirati brzinu?

$$s = s(t), t \geq 0$$

- gibanje je jednoliko, s je linearna:

$$s(t) = vt + b$$

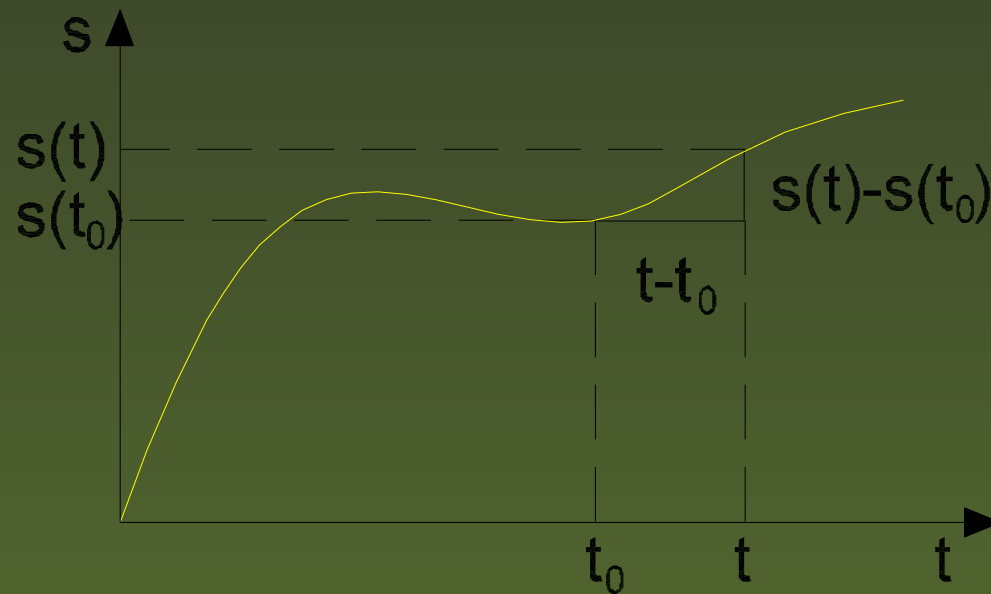
$$v = \frac{s(t_2) - s(t_1)}{t_2 - t_1}$$

brzina je konstantna!

Povijesni dvoboj

- gibanje je nejednoliko, s nije linearna

$$v(t_0) = \lim_{t \rightarrow t_0} \frac{s(t) - s(t_0)}{t - t_0}$$

Povijesni dvoboj

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.-1716.)
- njemački matematičar, filozof i pisac.

Povijesni dvoboj

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.-1716.)
- njemački matematičar, filozof i pisac.

Problem: kako odrediti tangentu u točki $T_0(x_0, y_0)$ neke funkcije f ?

Povijesni dvoboj

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.-1716.)
- njemački matematičar, filozof i pisac.

Problem: kako odrediti tangentu u točki $T_0(x_0, y_0)$ neke funkcije f ?

odrediti koeficijent smjera sekante kroz točke $T_0(x_0, f(x_0))$ i $T(x, f(x))$: **(slika)**

Povijesni dvoboj

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.-1716.)
- njemački matematičar, filozof i pisac.

Problem: kako odrediti tangentu u točki $T_0(x_0, y_0)$ neke funkcije f ?

odrediti koeficijent smjera sekante kroz točke $T_0(x_0, f(x_0))$ i $T(x, f(x))$: **(slika)**

$$k_s = \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}$$

Povijesni dvoboj

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.-1716.)
- njemački matematičar, filozof i pisac.

Problem: kako odrediti tangentu u točki $T_0(x_0, y_0)$ neke funkcije f ?

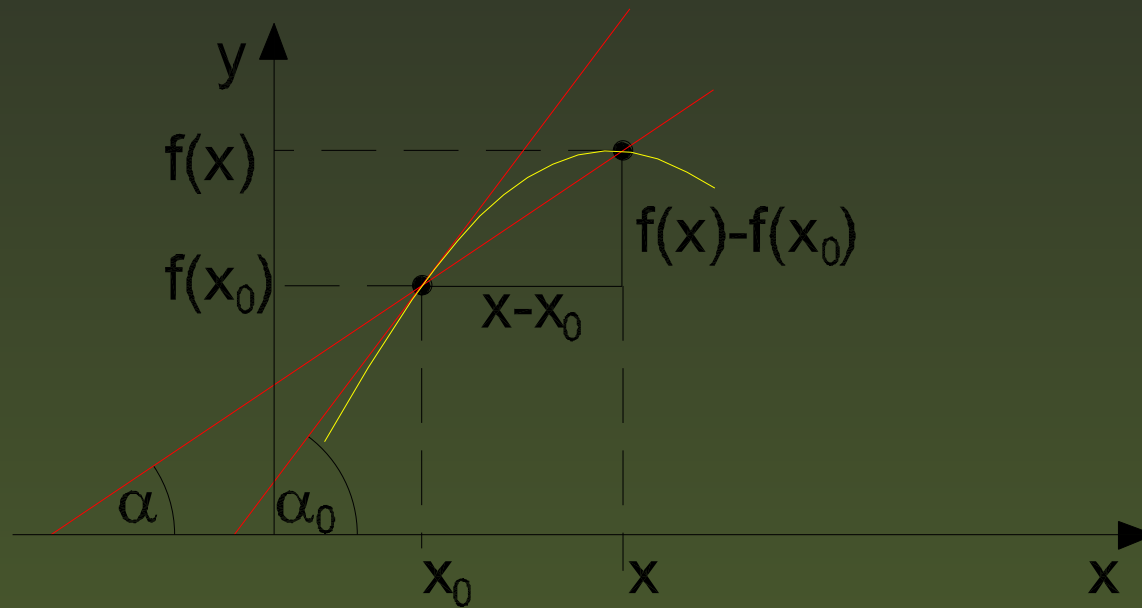
odrediti koeficijent smjera sekante kroz točke $T_0(x_0, f(x_0))$ i $T(x, f(x))$: (slika)

$$k_s = \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}$$

kada $x \rightarrow x_0$ vrijedi:

$$k = \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}$$

Povijesni dvoboj

Definicija derivacije

- Za funkciju $f : I \rightarrow \mathbb{R}$, gdje je I otvoreni interval, kažemo da je *derivabilna u točki* (diferencijabilna u točki) $x_0 \in I$, ako postoji limes

$$\lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0).$$

Definicija derivacije

- Za funkciju $f : I \rightarrow \mathbb{R}$, gdje je I otvoreni interval, kažemo da je *derivabilna u točki* (diferencijabilna u točki) $x_0 \in I$, ako postoji limes

$$\lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0).$$

- Broj $f'(x_0)$ nazivamo *derivacija funkcije f u točki x_0* .

Definicija derivacije

- Funkcija $f : (a, b) \subseteq I \rightarrow \mathbb{R}$ je *derivabilna na intervalu* (a, b) , ako je derivabilna u svakoj točki toga intervala $x_0 \in (a, b)$.

Definicija derivacije

- Funkcija $f : (a, b) \subseteq I \rightarrow \mathbb{R}$ je *derivabilna na intervalu* (a, b) , ako je derivabilna u svakoj točki toga intervala $x_0 \in (a, b)$.
- Ako je $(a, b) = I$, tada kažemo da je funkcija f derivabilna.

Definicija derivacije

- Funkcija $f : (a, b) \subseteq I \rightarrow \mathbb{R}$ je *derivabilna na intervalu* (a, b) , ako je derivabilna u svakoj točki toga intervala $x_0 \in (a, b)$.
- Ako je $(a, b) = I$, tada kažemo da je funkcija f derivabilna.
- Funkciju $f' : (a, b) \subseteq I \rightarrow \mathbb{R}$ nazivamo *derivacija*.

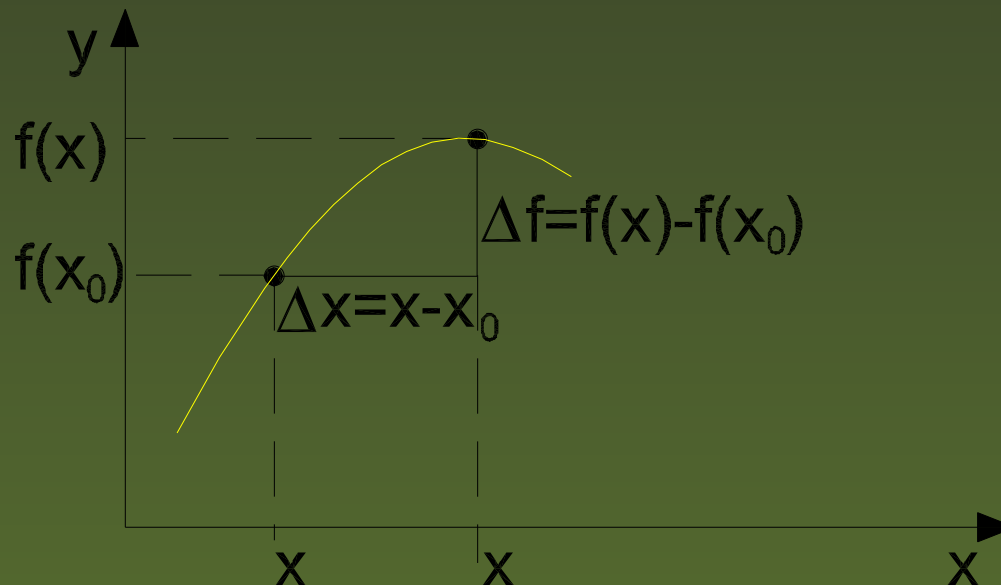
Ekvivalentna definicija derivacije

- $\Delta x \equiv x - x_0$

Prirast nezavisne varijable x u točki x_0

- $\Delta f(x_0) \equiv f(x) - f(x_0) = f(x_0 + \Delta x) - f(x_0)$

Δf prirast funkcije f u točki x_0

Ekvivalentna definicija derivacije

---

iz definicije slijedi:

$$f'(x_0) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x_0 + \Delta x) - f(x_0)}{\Delta x}$$

Ekvivalentna definicija derivacije

iz definicije slijedi:

$$f'(x_0) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x_0 + \Delta x) - f(x_0)}{\Delta x}$$

ili

$$f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}$$

Ekvivalentna definicija derivacije

iz definicije slijedi:

$$f'(x_0) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x_0 + \Delta x) - f(x_0)}{\Delta x}$$

ili

$$f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}$$

ili

$$f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f(x)}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x}$$

Notacija derivacije

■ Lagrange-ova:

prva derivacija	$f'(x)$
druga derivacija	$f''(x)$
n-ta derivacija	$f^{(n)}(x)$
prva derivacija u točki	$f'(x_0)$

■ Newton-ova:

prva derivacija	$\dot{x} = \frac{dx}{dt}$
prva derivacija u točki	$v(t_0) = \dot{s}(t_0)$

Notacija derivacije

■ Leibniz-ova:

prva derivacija	$\frac{d(f(x))}{dx}$
druga derivacija	$\frac{d}{dx} \left(\frac{d(f(x))}{dx} \right) = \frac{d^2(f(x))}{dx^2}$
prva derivacija u točki	$\frac{d(f(x_0))}{dx}$

Interpretacija derivacije

Aproksimacija

Cilj: aproksimirati funkciju $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ u okolini točke x_0 linearnom funkcijom

$$l = ax + b$$

Iz pretpostavljenog uvjeta

$$f(x_0) = l(x_0)$$

slijedi

$$l(x) = a(x - x_0) + f(x_0)$$

Interpretacija derivacije

---

a izabiremo tako da $\frac{f(x)-l(x)}{x-x_0}$ bude što manje, pa slijedi

$$\frac{(f(x) - f(x_0)) - a(x - x_0)}{x - x_0} \rightarrow 0$$

Interpretacija derivacije

a izabiremo tako da $\frac{f(x)-l(x)}{x-x_0}$ bude što manje, pa slijedi

$$\frac{(f(x) - f(x_0)) - a(x - x_0)}{x - x_0} \rightarrow 0$$

$$\Rightarrow \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} \rightarrow a$$

Interpretacija derivacije

a izabiremo tako da $\frac{f(x)-l(x)}{x-x_0}$ bude što manje, pa slijedi

$$\frac{(f(x) - f(x_0)) - a(x - x_0)}{x - x_0} \rightarrow 0$$

$$\Rightarrow \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} \rightarrow a$$

$$\Rightarrow a = \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0)$$

Interpretacija derivacije

a izabiremo tako da $\frac{f(x)-l(x)}{x-x_0}$ bude što manje, pa slijedi

$$\frac{(f(x) - f(x_0)) - a(x - x_0)}{x - x_0} \rightarrow 0$$

$$\Rightarrow \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} \rightarrow a$$

$$\Rightarrow a = \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0)$$

$$\Rightarrow l(x) = f'(x_0)(x - x_0) + f(x_0)$$

Interpretacija derivacije

Tangenta

$$\text{(Leibniz)} \quad k = \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0} = f'(x_0)$$

$$f(x) = f'(x_0)(x - x_0) + f(x_0)$$

slika

Derivacija u točki neke krivulje je koeficijent smjera tangente na krivulji u toj točki, odnosno jednaka je $\tan \alpha$.

Interpretacija derivacije

- $k > 0 \Rightarrow f'(x_0) > 0 \Rightarrow$ funkcija f raste u točki x_0

Interpretacija derivacije

- $k > 0 \Rightarrow f'(x_0) > 0 \Rightarrow$ funkcija f raste u točki x_0
- $k < 0 \Rightarrow f'(x_0) < 0 \Rightarrow$ funkcija f pada u točki x_0

Interpretacija derivacije

- $k > 0 \Rightarrow f'(x_0) > 0 \Rightarrow$ funkcija f raste u točki x_0
- $k < 0 \Rightarrow f'(x_0) < 0 \Rightarrow$ funkcija f pada u točki x_0
- $k = 0 \Rightarrow f'(x_0) = 0 \Rightarrow$ tangenta u točki x_0 je paralelna s x osi

Interpretacija derivacije

Mjera promjene

Za derivaciju se još kaže
da je mjera promjene

Interpretacija derivacije

Pretpostavimo da je količina vode u bazenu u danom trenutku t mjerenim minutama prikazana formulom

$$V(t) = 2t^2 - 16t + 35.$$

- (a) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 1$ minuta?

Interpretacija derivacije

Pretpostavimo da je količina vode u bazenu u danom trenutku t mjerenim minutama prikazana formulom

$$V(t) = 2t^2 - 16t + 35.$$

- (a) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 1$ minuta?
- (b) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 5$ minuta?

Interpretacija derivacije

Pretpostavimo da je količina vode u bazenu u danom trenutku t mjerenim minutama prikazana formulom

$$V(t) = 2t^2 - 16t + 35.$$

- (a) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 1$ minuta?
- (b) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 5$ minuta?
- (c) Da li se brže mijenja volumen u trenutku $t = 1$ minuta ili $t = 5$ minuta?

Interpretacija derivacije

Pretpostavimo da je količina vode u bazenu u danom trenutku t mjerenim minutama prikazana formulom

$$V(t) = 2t^2 - 16t + 35.$$

- (a) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 1$ minuta?
- (b) Da li se volumen vode u bazenu povećava ili smanjuje za $t = 5$ minuta?
- (c) Da li se brže mijenja volumen u trenutku $t = 1$ minuta ili $t = 5$ minuta?
- (d) Da li u nekom trenutku volumen vode u bazenu ostaje nepromjenjiv? Ako da, u kojem je to trenutku?

Interpretacija derivacije

Rješenje: $V'(t) = 4t - 16$

(a) $V'(1) = -12 \Rightarrow$ u trenutku $t = 1$ minuta volumen vode u bazenu se smanjuje.

Interpretacija derivacije

Rješenje: $V'(t) = 4t - 16$

- (a) $V'(1) = -12 \Rightarrow$ u trenutku $t = 1$ minuta volumen vode u bazenu se smanjuje.
- (b) $V'(5) = 4 \Rightarrow$ u trenutku $t = 5$ minuta volumen vode u bazenu se povećava.

Interpretacija derivacije

Rješenje: $V'(t) = 4t - 16$

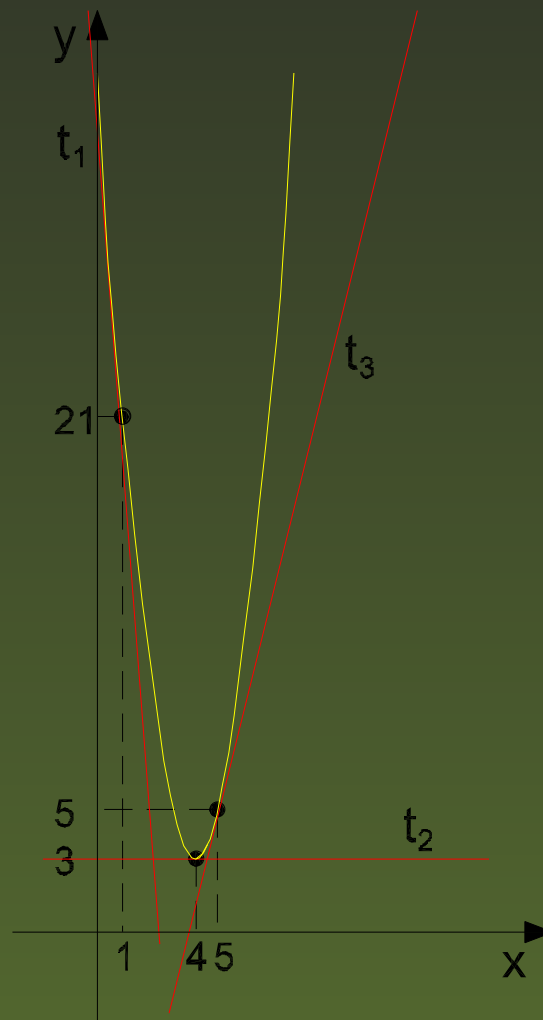
- (a) $V'(1) = -12 \Rightarrow$ u trenutku $t = 1$ minuta volumen vode u bazenu se smanjuje.
- (b) $V'(5) = 4 \Rightarrow$ u trenutku $t = 5$ minuta volumen vode u bazenu se povećava.
- (c) $|-12| > |4| \Rightarrow$ brzina promjene volumena u bazenu u trenutku $t = 1$ minuta je veća nego u trenutku $t = 5$ minuta.

Interpretacija derivacije

Rješenje: $V'(t) = 4t - 16$

- (a) $V'(1) = -12 \Rightarrow$ u trenutku $t = 1$ minuta volumen vode u bazenu se smanjuje.
- (b) $V'(5) = 4 \Rightarrow$ u trenutku $t = 5$ minuta volumen vode u bazenu se povećava.
- (c) $|-12| > |4| \Rightarrow$ brzina promjene volumena u bazenu u trenutku $t = 1$ minuta je veća nego u trenutku $t = 5$ minuta.
- (d) $V'(t) = 0 \Rightarrow 4t - 16 = 0 \Rightarrow t = 4$
Znači za $t = 4$ minute volumen vode u bazenu se ne mijenja.

Interpretacija derivacije

Interpretacija derivacije

Brzina

(Newton)
$$v(t_0) = \lim_{t \rightarrow t_0} \frac{s(t) - s(t_0)}{t - t_0} = s'(t_0)$$

Za brzinu se kaže
da derivacija puta po vremenu

Interpretacija derivacije

Primjer:

Pretpostavimo da je položaj nekog objekta nakon t sati gibanja dan jednačbom

$$s(t) = \frac{t}{t + 1}.$$

- (a) Da li se objekt giba prema lijevo ili prema desno u vremenu $t = 10$ sati?

Interpretacija derivacije

Primjer:

Pretpostavimo da je položaj nekog objekta nakon t sati gibanja dan jednadžbom

$$s(t) = \frac{t}{t + 1}.$$

- (a) Da li se objekt giba prema lijevo ili prema desno u vremenu $t = 10$ sati?
- (b) Da li se objekt prestaje gibati u nekom trenutku?

Interpretacija derivacije

Rješenje: $s'(t) = \frac{1}{(t+1)^2}$

(a) $s'(10) = \frac{1}{(10+1)^2} \Rightarrow$ u trenutku $t = 10$ objekt se giba prema desno (zato što je brzina pozitivna).

$$v(t) = s'(t) > 0, \forall t$$

Interpretacija derivacije

Rješenje: $s'(t) = \frac{1}{(t+1)^2}$

(a) $s'(10) = \frac{1}{(10+1)^2} \Rightarrow$ u trenutku $t = 10$ objekt se giba prema desno (zato što je brzina pozitivna).

$$v(t) = s'(t) > 0, \forall t$$

(b) $v(t) = s'(t) = 0 \Rightarrow \frac{1}{(t+1)^2} = 0 \Rightarrow$ tijelo se ne prestaje gibati niti za jedan t , jer je

$$\frac{1}{(t+1)^2} \neq 0, \forall t.$$